

XVI skyrius

PREKIŲ KAINŲ „STABILIZAVIMAS“

Mėginimai pakelti atskirų prekių kainas aukščiau jų natūralaus rinkos lygio žlunga taip dažnai, taip beviltiškai ir taip skandalingai, kad apdairesnės spaudimo grupės bei biurokratai, į kuriuos jos kreipiasi, retai kada atvirai skelbiasi siekią šio tikslo. Jų skelbiami tikslai, ypač pirmąkart siūlant valdžiai įsikišti, paprastai būna kuklesni ir padoresni.

Ne, sako jie, mes nenorime pakelti X prekės kainos aukščiau jos natūralaus lygio. Jų pripažinimu, tai būtų skriauda vartotojui. Bet *dabar* ši kaina yra akivaizdžiai žemesnė už natūralų jos lygį. Gamintojai negali pragyventi. Jei nebus imtasi skubių priemonių, jų verslas žlugs. Tada kils realus stygius ir vartotojas už tą prekę turės mokėti neprieinamas kainas. Tariamai maža kaina, kurią vartotojai dabar moka, galiausiai jiems brangiai atsieis. Juk dabartinė „žema“ kaina negali ilgai išsilaikyti. Bet negalime leisti sau prabangos laukti, kada „natūralios“ rinkos jėgos ar „aklas“ pasiūlos ir paklausos dėsnis tą padėtį ištaisys. Juk per tą laiką gamintojai bus sužlugdyti, o mus jau bus užklupęs didžiulis stygius. Valdžia turi *imtis priemonių*. Visa, ką iš tikrųjų norime padaryti, tai ištaisyti šiuos staigius, beprasmiškus kainų *svyravimus*. Mes nenorime kainos *pakelti*; mes tik norime ją *stabilizuoti*.

Yra keletas metodų, kuriais paprastai siūloma tai daryti. Vienas dažniausiai naudojamų yra valstybinės paskolos fermeriams, leidžiančios jiems netiekti savo derliaus rinkai.

Kai Kongrese reikalaujama tokių paskolų, tai keliami argumentai, kurie daugeliui klausytojų atrodo labai įtikinami. Aiškinama, kad visas fermerių derlius išmetamas į rinką vienu metu, derliaus nuėmimo metu; kad būtent tada kainos būna žemiausios ir kad spekuliantai, pasinaudodami šia aplinkybe, patys superka javus ir laiko juos laukdami, kol vėliau kainos pakils. Tikinama, kad fermeriai dėl to nukenčia, kad ne spekuliantai, o jie turėtų pelnytis iš aukštesnės vidutinės kainos.

Šis argumentas nėra pagrįstas nei teorija, nei patyrimu. Visų taip derdami spekuliantai nėra fermerio priešai; jie yra pagrindinė jo gerovės sąlyga. Rizikos dėl svyruojančių žemės ūkio produkcijos kainų turi kažkas imtis; ir šiais laikais jos daugiausia imasi profesionalūs spekuliantai. Apskritai kuo kompetentingiau pastarieji veikia kaip savanaudžiai spekuliantai, tuo daugiau jie padeda fermeriui. Juk spekuliantai geriausiai pasitarnauja savo pačių naudai kaip tik tada, kai jie tiksliausiai numato būsimas kainas. Tačiau kuo tiksliau jie jas numato, tuo mažiau staigūs ar dideli būna kainų svyravimai.

Tad net jeigu fermeriams tenka išmesti į rinką visą savo derlių per vieną metų mėnesį, to mėnesio kaina nebūtinai bus žemesnė už bet kurio kito mėnesio kainą (atsižvelgiant taip pat į sandėliavimo kaštus). Juk spekuliantai, tikėdamiesi pasipelnyti, daugiausia pirks kaip tik šiuo metu. Jie pirks tol, kol kaina pasieks tą lygį, kuris nežadės jokios pasipelnijimo galimybės ateityje. Ir jie parduos, kai tik numatys galimą ateities nuostolį. Rezultatas bus tas, kad žemės ūkio produkcijos kainos bus stabilios per visą metų laikotarpį.

Kaip tik todėl, kad yra profesionalių spekuliantų, kurie imasi šios rizikos, jos nebūtina imtis fermeriams. Rinkos sąlygomis jie gali jaustis saugūs. Tad normaliomis aplinkybėmis, kai spekuliantai atlieka savo funkciją, fermerių pelnas priklauso pirmiausia nuo to, ar jie yra darbštūs ir ar sumaniai ūkininkauja, o ne nuo rinkos kainų svyravimų.

Patirtis rodo, kad javų ir kitų negendančių produktų kaina, išskyrus sandėliavimo, palūkanų ir draudimo išlaidas, išlieka ta pati per visą metų laikotarpį. Tiesą sakant, kai kurie nuodugnūs tyrimai rodo, kad vidutinis mėnesinis kainų kilimas po derliaus nuėmimo nėra visiškai pakankamas tokioms sandėliavimo išlaidoms padengti; todėl spekuliantai iš tikrųjų subsiduoja fermerius. Žinoma, tai nėra jų sąmoningas pasirinkimas; tai yra spekuliantų tendencijos į perdėtą optimizmą rezultatas. (Atrodo, ši tendencija būdinga daugelio sričių verslininkams: visi jie nuolat – priešingai savo ketinimams – subsiduoja vartotojus. Tai ypač pasakytina tais atvejais, kai būna didelio spekuliacinio pelno tikimybė. Panašiai visi loterijos dalyviai praranda pinigus, nes kiekvienas nepagrįstai tikisi išlošti vieną iš didžiulių prizų; antai buvo paskaičiuota, jog bendra į aukso ar naftos paieškas įdėto darbo ir kapitalo vertė viršijo bendrą iškasto aukso ar naftos vertę.)

Tačiau padėtis pasikeičia, kai įsikiša Valstybė ir arba pati superka fermerio javus, arba paskolina jam pinigų, kad savo derliaus galėtų netiekti rinkai. Kartais tai daroma palaikant vadinamąsias „normalias maisto atsargas“. Tačiau kainų ir metinio maisto atsargų pasiskirstymo patirtis rodo, kad šią funkciją visada puikiai atlieka privačiai organizuota rinka. Kai įsikiša valdžia, tos visada normalios atsargos iš tikrųjų virsta politinėmis ūdžiomis. Mokesčių mokėtojų pinigais fermeris yra skatinamas nepagrįstai sulaikyti savo derlių namuose ir neparduoti jo rinkoje. Kadangi politikai, kurie griebiasi šių priemonių, ir jas vykdytys biurokratai nori laimėti fermerių balsus, tai vadinamąją teisingą fermerių produktų kainą jie visada nustato aukštesnę, palyginti su ta, kurią pateisintų esamos pasiūlos ir paklausos sąlygos. Tai mažina pirkėjų skaičių. Todėl normalios žemės ūkio produktų atsargos tampa vis nenormalesnės. Per didelės atsargos

atitraukiamos nuo rinkos. Trumpam tai laiduoja didesnes kainas nei tos, kurios būtų priešingu atveju, tačiau vėliau dėl to kainos smunka kur kas žemiau to lygio, kuris priešingu atveju būtų susiklostęs. Juk dirbtinis stygius, sukeltas atitraukiant nuo rinkos produktų dalį vienais metais, reiškia dirbtinį perteklių kitais metais.

Reikėtų gilintis į detales norint išsamiau aprašyti, kas iš tikrųjų atsitiko, šią programą įgyvendinant, pavyzdžiui, Amerikos medvilnės ūkyje*. Visų metų derlių mes sudėjome į atsargas. Mes sunaikinome užsienio rinką savo medvilnei. Mes nepaprastai paskatinome medvilnės auginimą kitose šalyse. Šios suvaržymų ir paskolų politikos rezultatus jos oponentai buvo numatę, bet kai tie rezultatai iš tikrųjų pasireiškė, politikai ir biurokratai išsisuko sakydami, kad taip būtų įvykę bet kuriuo atveju.

Iš tiesų paskolų dalijimo politika paprastai yra susijusi su produkcijos ribojimo politika, t. y. stygiaus didinimo politika, arba neišvengiamai ją skatina. Beveik kiekvienas mėginimas „stabilizuoti“ prekės kainą yra mėginimas į pirmą vietą iškelti gamintojų interesus. Tikrasis tikslas yra kainų pakilimas. Kad tai galėtų įvykti, paprastai įvedamas proporcingas produkcijos apribojimas kiekvienam gamintojui. Dėl to iškart atsiranda du nepageidaujami padariniai. Tarus, kad kontrolė gali būti įvesta tarptautiniu mastu, tai reiškia, jog sumažinama bendra pasaulinė produkcija. Pasaulio vartotojai to produkto gauna mažiau nei jo gautų, jei apribojimo nebūtų. Tokiu mastu pasaulis nuskursta. Kadangi vartotojai yra priversti už tą produktą mokėti didesnes kainas, jie gali mažiau išleisti kitiems produktams.

2

Apribojimo šalininkai paprastai atsako, kad toks produkcijos nuosmukis vis tiek vyksta rinkos ekonomikoje. Tačiau, kaip matėme ankstesniame skyriuje, čia esama esminio skirtumo. Konkurencinėje rinkos ekonomikoje smunkančios kainos išstumia tik didžiausių kaštų, *neefektyvius* gamintojus. Iš žemės ūkio produkcijos gamybos išstumiami mažiausiai sumanūs, blogiausiai apsirūpinę technika arba prasčiausiose žemėse dirbantys fermeriai. Sumaniausiems fermeriams, dirbantiems geriausiose žemėse, nebūtina apriboti savo produkciją. Priešingai, jei kainų smukimas atspindi sumažėjusius vidutinius gamybos kaštus ir pasireiškia padidėjusia pasiūla,

* Tačiau medvilnės atvejis yra ypač pamokantis. 1956 metų rugpjūčio 1 dienos duomenimis, medvilnės atsargos buvo pasiekusios rekordinį 14 529 000 pundų (bales) skaičių – daugiau nei metų normalios produkcijos ar suvartojimo dydį. Dorodamasi su šia problema, valdžia pakeitė savo programą. Ji nutarė supirkti iš augintojų didžiąją dalį jų derliaus ir iškart su nuolaida išmetė ją į rinką. Siekdama padėti parduoti Amerikos medvilnę pasaulio rinkoje, ji pradėjo subsiduoti medvilnės eksportą – pirmiausia 6 centais už svarą, o vėliau, nuo 1961 metų – 8,5 cento už svarą. Ši politika padėjo sumažinti neapdirbtos medvilnės atsargas. Tačiau šalia nuostolių, kuriuos ji užkrovė mokesčių mokėtojams, ji sumažino Amerikos tekstilės pramonės konkurencingumą užsienio tekstilės atžvilgiu tiek vidaus, tiek užsienio rinkoje. Amerikos valdžia subsidavo užsienio pramonę Amerikos pramonės nenaudai. Visoms valstybinėms kainų reguliavimo priemonėms būdinga, kad jos išvengia vienu nepageidaujamų padarinių tik sukeldamos kitus, dar labiau nepageidaujamus padarinius.

tada ribinių fermerių ribinėse žemėse išstūmimas leidžia geroje žemėse dirbantiems produktyviausiems fermeriams *didinti* savo produkciją. Tad galiausiai gali nebūti jokio produkcijos sumažėjimo, o produktas tada gaminamas ir parduodamas *pastoviai* žemesne kaina.

Jei padarinys yra toks, tai to produkto vartotojai yra juo aprūpinti ne blogiau nei anksčiau. O dėl mažesnės kainos jiems liks pinigų, kurių anksčiau jie neturėjo ir kuriuos galės išleisti kitiems dalykams. Tad vartotojai akivaizdžiai laimės. Tačiau kitiems dalykams panaudotos didesnės jų išlaidos suteiks daugiau užsiėmimo galimybių kitur, ir buvę ribiniai fermeriai ten galės pelningiau ir efektyviau panaudoti savo sugebėjimus.

Bendras proporcinis apribojimas (grįžtant prie nagrinėjamo valstybės įsikišimo) reiškia, pirma, kad efektyviems žemų kaštų gamintojams nebus leidžiama gaminti tiek, kiek jie gali gaminti žemomis kainomis. Antra vertus, tai reiškia, kad neefektyvūs didelių kaštų gamintojai bus dirbtinai išlaikomi versle. Tai didina vidutinius produkto gamybos kaštus. Jis dabar gaminamas ne taip efektyviai, kaip priešingu atveju. Tokiu būdu šioje šakoje dirbtinai palaikomas neefektyvus ribinis gamintojas tik užima žemę, darbą ir kapitalą, kurie būtų pelningiau ir efektyviau panaudojami kitiems reikalams.

Neverta ginčyti, kad įvedus apribojimus ir pakėlus žemės ūkio produktų kainas „fermerių perkamoji galia pakyla“. Bet ji pakyla tik dėl to, kad sumažėja miestiečio perkamoji galia. (Visa tai jau aptarėme anksčiau, analizuodami paritetines kainas.) Duoti fermeriams pinigų už produkcijos mažinimą arba duoti jiems tuos pačius pinigus už dirbtinai sumažintą produkciją yra ne kas kita, kaip versti vartotojus arba mokesčių mokėtojus duoti jiems savo pinigus už nieką. Abiem atvejais tokios politikos globotiniai gauna daugiau „perkamosios galios“. Tačiau abiem atvejais kažkas netenka būtent tokio dydžio sumos. Grynas nuostolis visuomenei yra produkcijos smukimas, nes žmonės gauna atlygį už tai, kad negamina. Kadangi dėl to kiekvienam lieka mažiau, realūs atlyginimai ir realios pajamos turi smukti – mažėjant piniginiam atlygiui arba didėjant pragyvenimo kaštams.

Bet jei žemės ūkio produkto kainą mėginama palaikyti aukštą, o gamybai jokių dirbtinių apribojimų nedaroma, tai neparduotos pervertinto produkto atsargos kaupiasi tol, kol to produkto rinką jos sužlugdo daug didesniu mastu nei tuo atveju, jeigu jokių kontrolės priemonių apskritai nebūtų imtasi. Tuo tarpu gamintojai, kurių apribojimas neliečia, paskatinti dirbtinai aukštų kainų, nepaprastai padidina savo gamybą. Būtent taip atsitiko su gumos gamybos apribojimais Britanijoje ir medvilnės gamybos apribojimais Amerikoje. Abiem atvejais kainos galiausiai smuko taip katastrofiškai, kaip jos niekada nebūtų smukusios, jei apribojimų nebūtų. Planas, kurio taip drąsiai buvo griebtasi kainų ir gamybos sąlygų „stabilizavimui“, sukėlė kur kas didesnę nestabilumą nei galėtų būti laisvai veikiant rinkos jėgoms.

Tačiau tarptautinės kontrolės planai nepaliaujamai keliami vis iš naujo. Mes esame tikinami, kad *šįkart* bus išvengta visų ankstesnių klaidų. Šįkart sureguliuotos kainos bus „teisingos“ ne tik gamintojams, bet ir vartotojams. Gaminančios ir vartojančios šalys susitars, kokios turi būti tos teisingos kainos, nes kiekviena šalis elgsis išmintingai. Esant fiksuotoms kainoms,

būtinai turės būti „teisingas“ gamybos ir vartojimo kvotų paskirstymas tarp šalių, tačiau tik cinikai gali įtarti, kad dėl jų kils tarptautinės rietenos. Be to – stebuklų stebuklas! – šis tarptautinės kontrolės ir prievartos pasaulis bus „laisvos“ tarptautinės prekybos pasaulis!

Nesu tikras, ką valstybiniai planuotojai turi omenyje, šiame kontekste kalbėdami apie prekybos laisvę, bet galime būti tikri dėl kelių dalykų, kurių jie tikrai neturi omenyje. Jie neturi omenyje eilinių žmonių laisvės pirkti ir parduoti, skolinti ir skolintis tokia kaina, kuri jiems atrodo pelningiausia. Jie neturi omenyje eilinio piliečio laisvės siūlyti savo prekę, atvykti ir išvykti savo nuožiūra, apsigyventi kur patinka, gabentis savo kapitalą ir turtą su savimi. Įtariu, kad jie turi omenyje biurokratų laisvę tvarkyti už jį šiuos dalykus. Ir jie jam aiškina, kad jam už klusnumą bus atlyginta aukštesniu pragyvenimo lygiu. Bet jeigu planuotojams pavyks tarptautinio bendradarbiavimo idėją susieti su Valstybės įsiviešpatavimo ekonominiame gyvenime idėja, tai bus tarptautinės kontrolės priemonės neišvengiamai tik pakartos praecities raidą, ir tokiu atveju eilinio žmogaus pragyvenimo lygis smuks kartu su jo laisvėmis.